

FODOR JÁNOS

Impériumváltás Erdélyben

Az első világháborút követően az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésével Erdély Romániához került. Az impériumváltás, majd az azt követő integrációs időszak többéves folyamat volt. 1918 januárjában Woodrow Wilson amerikai elnök 14 pontból álló békenyilatkozatában az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek az autonóm fejlődés biztosítását írta elő, ugyanazon év októberében pedig válaszjegyzéket küldött a magyar különbéke-ajánlatra, melyben az autonómiát már nem tekintette elegendő biztosítéknak a béke megteremtéséhez.

ROMÁN ULTIMÁTUM

Alexandru Vaida-Voievod a jegyzékre reagálva szólalt fel október 18-án a budapesti országgyűlésben, ahol a következőket mondta: „Azon természetesen jognak alapján, hogy a sorsa felett minden nemzet maga rendelkezzhessék, amely jogot a Monarchia fegyverszü-

net iránti ajánlatával most már Magyarország kormánya is elismerte, a magyarországi és erdélyi román nemzet e joggal kíván élni, és ehhez képest követeli a maga részére is a jogot, hogy teljesen szabadon és minden idegen befolyástól menten önmaga határozassa meg intézményes állami elhelyezkedését és koordináltságának viszonyát a szabad nemzetek között.” Az élesebb szemű budapesti politikusok tudták, hogy mindez mit jelent: a románok nem kívánnak Magyarország keretei között élni, azonban a parlamenti képviselők többsége – akárcsak a magyar közvélemény – nem vette komolyan, jelentéktelen nyilatkozatnak gondolta.

A Wekerle-kormány lemondása és az őszirózsás forradalom kibontakozása után, október 31-én a budapesti Vadkürt Szállóban megalakult a Román Nemzeti Tanács, kezdetben hat nemzeti párti és hat szociáldemokrata taggal. Később ez az arány a szociálde-

mokraták háttérbe szorításával módosult, az erdélyi román vezetők ugyanis nem a tanácsok rendszerében gondolkodtak, hanem a hagyományos államapparátus kategóriáiban. A novemberi diplomáciai események egyértelműen azt erősítették, hogy az 1916-os bukaresti titkos szerződés területi követeléseit továbbra is érvényesnek tartják Románia felé. A november 5-én nyilvánosságra hozott ún. Lansing-üzenetben az állt, hogy az amerikai elnök „rokonszenvez a Román Királyság területén és azon kívül élő románok nemzeti egységének gondolatával”, s az USA ígéretet tett arra, hogy befolyását érvényesíti ennek megvalósítása érdekében. Ugyanakkor Berlin is megüzente a román kormánynak, hogy amennyiben a kivonuló Mackensen hadseregét nem háborgatják, „Románia törekvéseit jóindulatúan kezeli”. Ezzel a győztes hatalmak mellett az addigi ellenfél is hozzájárult Románia erdélyi bevonulásához.

November 9-én a Román Nemzeti Tanács Aradról „ultimátumot” küldött a budapesti Magyar Nemzeti Tanácsnak, ebben a Kelet-Magyarország feletti szuverenitás, az önrendelkezési jog, a vagyon- és a közbiztonság garantálása ürügyével bejelentették a románok elszakadási törekvését. Jászi Oszkár vezetésével november 13-án kormányküldöttség érkezett Aradra, ahol erdélyi bizottsági tagokkal, valamint a szász és a sváb nemzeti tanácsok delegátusaival egészült ki. A magyar közvélemény – de még a Jászi politikai ellenfelének számító Bethlen István is – bizakodással tekintett a tárgyalások elé. Jászi tárgyalási alapja a svájci kantonrendszerhez hasonló, demokratikus alapokon nyugvó föderatív állam megszervezése volt, amely jelentősen megnyirbálta a Román Nemzeti Tanács igényeit, mivel a kormányzást Erdély nemzetiségi viszonyainak megfelelően képzelte el. Miután az RNT visszautasította az ajánlatot, Jászi 11 pontból álló átmeneti javaslatot tett, melyben a román többségű területeket teljesen az RNT fennhatósága alá helyezte volna. Azonban a román tárgyaló felek részéről erre is visszautasító válasz érkezett. Az elutasítás hatására Jászi értetlenül megkérdezte: „Végtére is mit akarnak a románok?” „Teljes elszakadást” – válaszolta Iuliu Maniu.

SZÉKELY NEMZETGYÜLÉS

Jászi aradi tárgyalásaival egyidejűleg, november 13-án aláírták a belgrádi katonai konvenciót, melynek lényeges következménye, hogy a szövetségesek

– így az újra hadat üzenő Románia is – megszállják Erdély egy részét. Előőrseik már november 12-én – a MÁV jelentése szerint korábban is – megjelentek a Gyimesekben. Ezután a Román Királyság hadserege sorra megszállta az egyes székelyföldi településeket. November 26-án Csíkszeredába is bevonultak. A megszállásról kétségbeesett táviratokban adtak hírt a budapesti kormányzatnak, ahonnan az a válasz érkezett, hogy a benyomuló román csapatok antantcsapatoknak tekintendők, és arra utasították a helyi közigazgatást, hogy gondoskodjon elszállásolásokról, valamint élelmezésükről.

A katonai konvenció és az aradi tárgyalások eredményeinek tudatában Bethlen István november 17-én több erdélyi vezetőt hívatott Marosvásárhelyre, ahol egy „székely nemzetgyűlés” megszervezését próbálta előkészíteni. A bejelentett gyűléshez csatlakoztak a székelyföldi és más erdélyi települések – Torda, Gyulafehérvár, Déva, Zilah stb. – nemzeti tanácsai. Akciójukkal a későbbi román nemzeti nagygyűlést próbálták megelőzni, s ehhez a szászok támogatását is igyekeztek elnyerni.

Egyedül a Marosvásárhelyi Nemzeti Tanács ellenezte a gyűlés szervezését, mivel – teljesen félreértve a helyzetet – a múlt rendszer politikusainak visszatérésére gyanakodott. Végül Bethlenék visszavonulót fújtak, s a nagygyűlés szervezése a Marosvásárhelyi Nemzeti Tanácsra hárult. Bethlen nem tudta megnyerni Kolozsvárt sem a „székely” ügynek, így a szervezésből való kihátrálásával a nagygyűlésnek csak szim-

bolikus jelentősége maradt. A területi integritás kérdése került a középpontba, a székely állam (vagy önállóság) kérdése fel sem merülhetett, mivel ekkorra Székelyföld egy része már a román hadsereg ellenőrzése alatt állt.

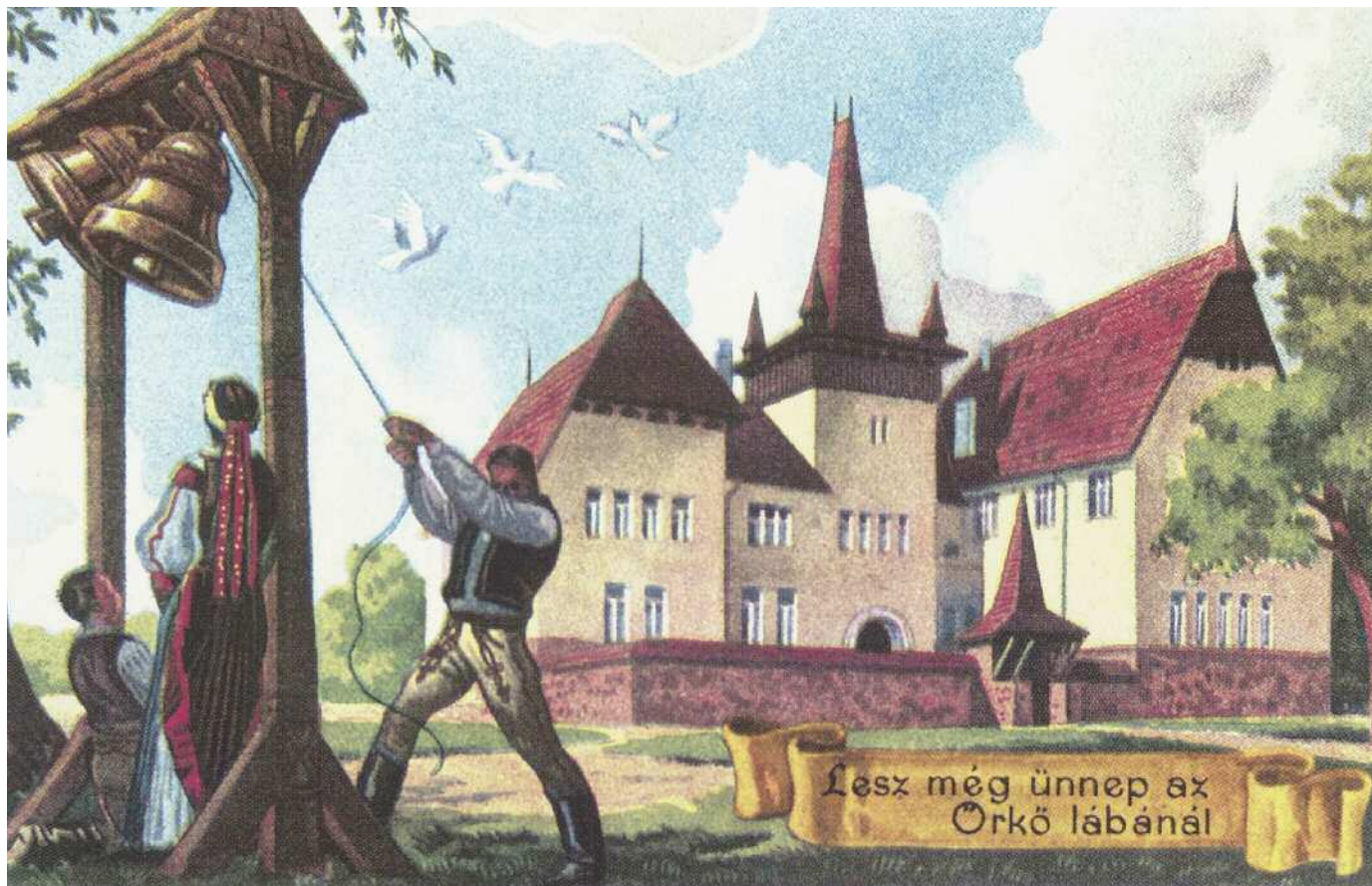
Bár november 28-án a vártnál kevesebben jelentek meg Marosvásárhelyen, az erdélyi magyarság így is több ezres létszámmal képviseltette magát a Székely Nemzeti Tanács nagygyűlésén. *A világ népeihez!* címmel itt elfogadott határozat valójában az erdélyi románoknak szólt – akik november 20-án hasonló címmel jelentettek meg kiáltványt az önrendelkezés biztosítása érdekében –, s egy demokratikus szövetségi népköztársaság előnyeit hangsúlyozta. A magyar kormánytól pedig a székely területek védelmét kérte, s azt, hogy az Erdélyi Nemzeti Tanácson belül hozzanak létre egy olyan szervezetet, amely a székelységet szervezné meg. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mivel december 2-án a román hadsereg bevonult Marosvásárhelyre is.

A GYULAFEHÉRVÁRI ROMÁN NAGYGYÜLÉS

Eközben december 1-jére Gyulafehérvárra román nemzetgyűlést hirdettek. Jászi Oszkár biztosította a november végén Budapestre érkező Iuliu Maniut, hogy a magyar kormány nem fogja megakadályozni a nagygyűlés megtartását. Sőt, felső utasításra a MÁV különvonatokat biztosított a gyulafehérvári gyűlésre utazók számára. A küldöttek mintegy fele-fele arányban érkeztek a 26 erdélyi vármegyéből, valamint a Román Királyságból és annak hadseregéből. Hozzájuk csatlakozott több tízezer környékbeli lakos. A gyűlés reggel 7 órakor kezdődött istentisztelettel, melyet követően a jelenlévők kivonultak a vármezőre. Itt felolvasták a gyulafehérvári határozatot, melyet egyhangúlag elfogadott mind az 1228 hivatalos delegált. A határozat első pontja kimondta Erdély, a Bánság és Magyarország összes románjának és az általuk lakott területeknek az egyesülését Romániával. Egyben rögzítette a román nemzet elidegeníthetetlen jogát a Maros, a Tisza és a Duna folyók által határolt Bánságra. A végső szövegbe bekeült az Erdély területén élő nemzetek és felekezetek számára teljes szabadságot ígérő pont is, amely a magyarság számára a későbbiekben általános hitvitkozási alap lett.

Találkozunk mi még Fehérvár kapuinál

Úgy tűnik, az erdélyi magyar sajtó először nem ismerte fel a gyulafehérvári nagygyűlés jelentőségét, az eseményről többnyire nem főhírként számoltak be. Az egyik meghatározó kolozsvári napilap, az *Ellenzék Nem volt egységes a román nemzetgyűlés* címmel közölt beszámolót december 2-i számának második oldalán, s arra helyezte a hangsúlyt, hogy a román szocialista küldöttek nem álltak feltétlenül az elszakadás mellett. A marosvásárhelyi *Székely Napló* december 2-i tudósításában szerepelnek a gyulafehérvári határozatok, azonban itt is mérsékelt horderejűnek vélték azokat: „a jelenlegi állapot fennmarad, a közigazgatást illetőleg is, csupán az alispánok mellé osztanak be egy román megbízottat”, s azt állították, „megegyezés jött létre a kormány és a románság vezetői között” arról, hogy a béketárgyalásokig minden változatlan marad. Hasonló tájékoztatásról és a helyzet teljes félreértéséről tesz tanúbizonyságot az *Ellenzék* december 4-i számában megjelent publicisztika, melyben „megnyugtatták” a kedves olvasót, hogy a „román nemzetgyűlés határozata nem lehet más, csak egy óhajtás” vagy utópisztikus megfogalmazása annak, hogy mit szeretnének megvalósítani.

A ROMÁN MEGSZÁLLÁS

A gyulafehérvári gyűlés nyomán kettős hatalom teremtődött Erdélyben. A delegáltak még december 1-jén 200 tagú Nagy Nemzeti Tanácsot választottak, amely másnap kijelölte a megszállt területeken végrehajtó szervként működő 15 fős Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) tagjait. A testület élére Iuliu Maniut állították. Ezzel párhuzamosan a magyar kormány december

7-én kinevezte Apáthy István kolozsvári egyetemi tanárt, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnökét kelet-magyarországi fő kormánybiztossá. Fő feladata a közigazgatás zavartalan működésének biztosítása volt.

A román hadsereg viszont a megszállt területeken azonnal intézkedett a fegyverek beszolgáltatásáról, továbbá sajtócenzúrát és éjszakai kijárási tilalmat vezetett be. Ez az állapot több-

nyire a román hadsereg bevonulását követő hetekre-hónapokra volt jellemző. Az ellenségesnek minősített elemeket a román titkosrendőrséggel (Siguranța) együttműködve eltávolították, így például Paál Árpádot, a Székely Köztársaság szervezőjét letartóztatták.

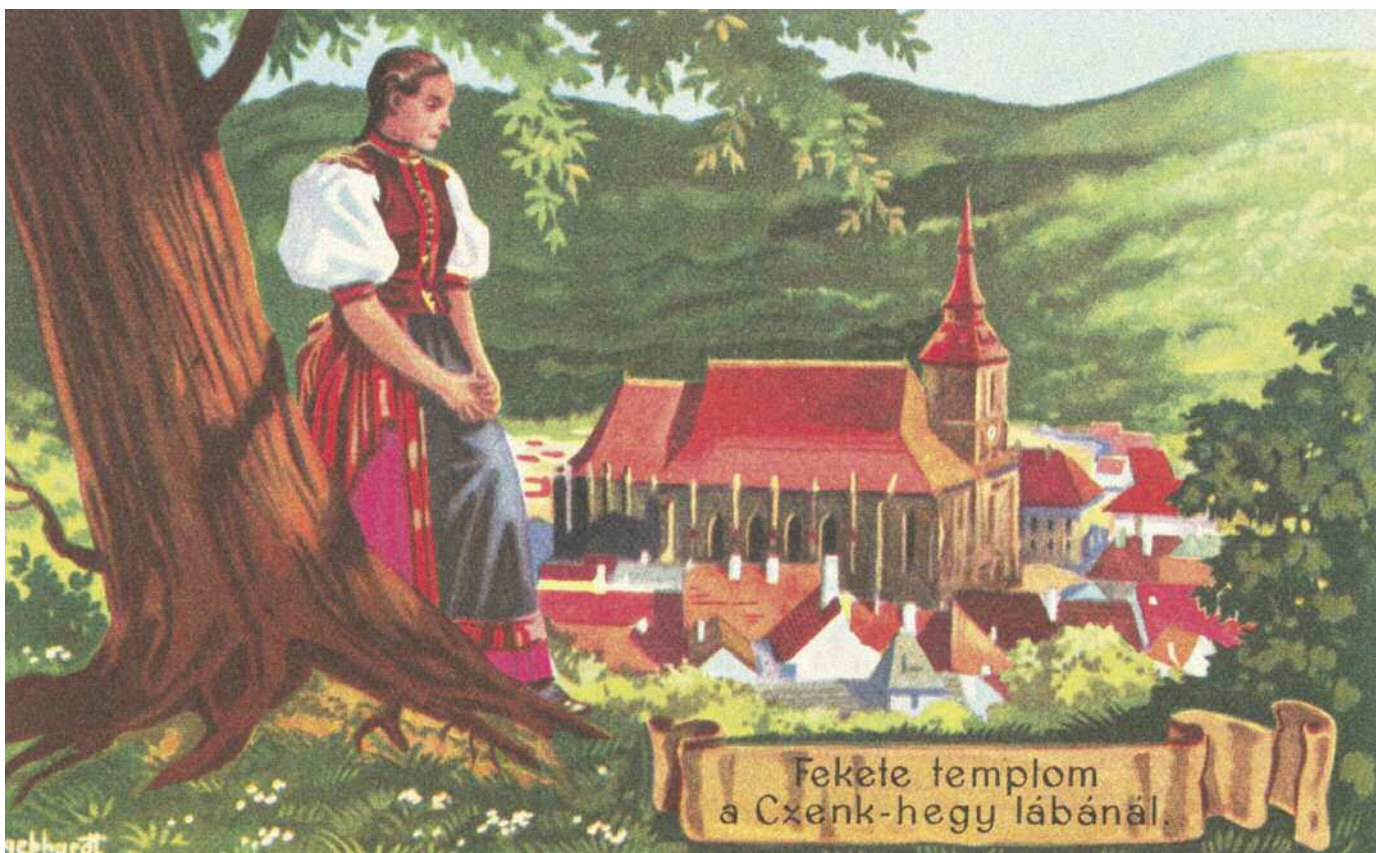
Folytatódott a román hadsereg benyomulása: december 2-án Marosvásárhelyre, 4-én Besztercére, 6-án Székelyudvarhelyre, másnap pedig Brassóba és Sepsiszentgyörgyre vonult be. A román hadsereg több ponton átlépte

a belgrádi egyezményben meghatározott demarkációs vonalat is, sőt december 12-én Henri Berthelot tábornok önhatalmúlag engedélyezte a Szatmárnémeti-Nagyárvoly-Nagyvárad-Arad vonalig történő előrehaladást.

A román megszállás a legtöbb esetben békésen történt. Marosvásárhelyen például december 2-án dél körül a román és a magyar nemzetőrség a városi vezetőséggel együtt fogadta a Szászrégen felől érkező előőrsoket. Az okkupáció jeleként a megyeházára a

magyar zászló mellé felkerült a román zászló is. A lakosság – akárcsak Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában vagy később Kolozsváron – semmilyen ellenállást nem tanúsított. A helyi újságok a lakosság nyugalmanak megőrzése érdekében a román csapatok csíkszeredai, majd szászrégeni bevonulásának problémamentességéről közöltek írásokat, s igyekeztek a román parancsnokokról pozitív képet festeni. Emellett ismertették a megszállás idejére vonatkozó teendőket. A marosvásárhelyi *Ellenőr* kiemelte, hogy „ne hősködjék senki, ok nélkül ne csináljon bajt”, és hogy „a román járőrökre, katonákra megjegyzést ne tegyenek, azokkal ne gúnyolódjanak, mert nagyon kellemetlen következményekkel járhat”. Továbbá azzal is próbálták fenntartani a köznyugalmat, hogy a megszállást ideiglenes, néhány hónapos állapotként festették le.

1918. december 22-én Kolozsvárott Apáthy István kormánybiztos, valamint a székely és magyar nemzeti tanácsok szervezésében 28 megye magyarságának részvételével rendezték meg a kelet-magyarországi magyarság nagy nemzetgyűlését. A gyűléshez a bánsági svábok és a román szociáldemokraták képviselői is csatlakoztak. A Kolozsvár főterén összegyűlt több tízezres tömeg előtt önrendelkezési

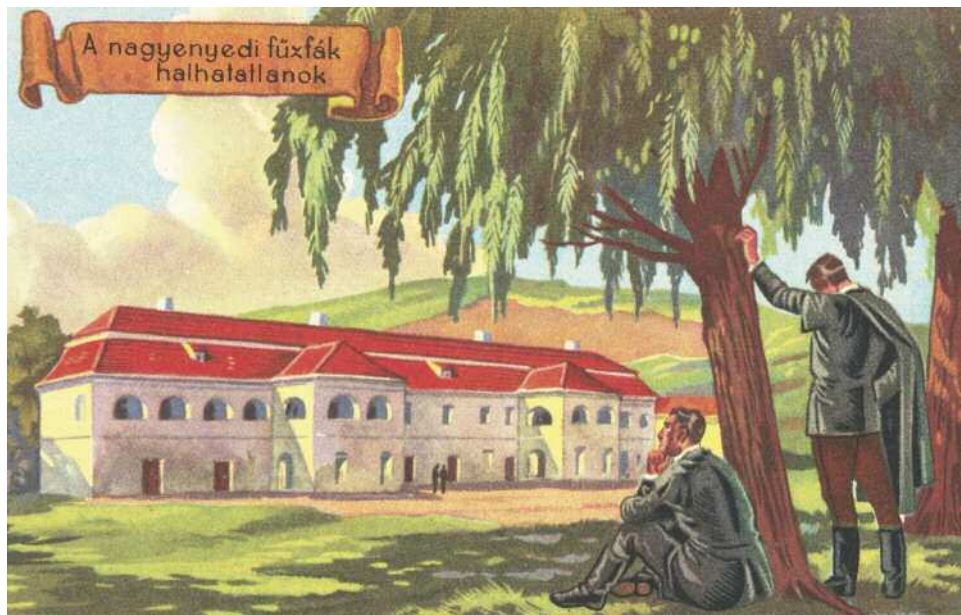

jogot követeltek az erdélyi magyarság számára, s kimondták, hogy nem kívánnak elszakadni Magyarországtól. A román önrendelkezési kísérletre válaszként szervezett kolozsvári gyűlés azonban hatástalan maradt, december 24-én Kolozsvárra is bevonult a román hadsereg. Sőt, 1919. január 8-án medgyesi gyűlésükön az erdélyi szászok is kinyilvánították csatlakozásukat a Román Királysághoz. A román hadsereg pedig 1919. január közepére eljutott a Máramarosziget–Nagybánya–Zilah–Csucsá vonalig, s áprilisban Nagyváradra is bevonult.

A KÖZIGAZGATÁS EINSTANDOLÁSA

Az impériumváltás következő fázisát az jelentette, hogy a román Kormányzótanács saját ellenőrzés alá vonta az erdélyi helyi közigazgatást. Ennek megakadályozására, illetve a hatalmi helyzet átalakulására adott válaszként próbálkozások történtek önálló helyi hatalmi központok kialakítására: ilyen volt a Bánáti Köztársaság Temesvár központtal, a Székely Köztársaság Székelyudvarhely központtal, illetve Bánffyhunyadon a Kalotaszegi Köztársaság. Azonban ezek kérészerű kísérletnek bizonyultak, megvalósításuk hadsereg és önálló szervezeti háttér nélkül a lehetetlenséggel volt határos.

Megkezdődött a szimbolikus térfoglalás is: 1919 első felében Erdély nagyvárosaiban ledöntötték, eltávolították vagy megrongálták a Monarchia idején állított köztéri szobrokat, valamint rendre átnevezték az utcákat, köztérket. A közigazgatásban a román nyelvet tették hivatalossá, a köztisztviselőket pedig levizsgáztatták román nyelvből. A köztisztviselőknek és ügyvédeknek hűségesküet kellett tenniük a román államra, s azokat, akik ezt nem vállalták, menesztették állásukból. A magyar kormány viszont a békeszerződés aláírásáig informális csatornáin keresztül tiltotta a hűségeskü letételét. Így sok tisztviselő, aki attól tartott, hogy egy újabb határváltoztatás esetén hazaárulónak tekintik, visszavonta hűségesküjét, mások pedig felmondtak munkahelyükön. A hűségesküet nem vállaló, de még állásban maradt tisztviselőket és iskolai oktatókat Magyarországról segeélyezték. Az impériumváltás folyamata az 1920-as évek közepéig elhúzódott. Ekkor fejeződött be a nagyobb erdélyi városok vezetőinek és a megyei politikai elit nagy részének lecserélése a román kormányhatóság által kineve-

zett román nemzetiségű tisztviselőkre. 1923-ban Románia parlamentje új alkotmányt fogadott el. 1925-ben új közigazgatási törvényt dolgoztak ki, s ennek alapján bonyolították le 1926-ban az első helyhatósági választásokat.

Kisebbségi sorba kerülve az erdélyi magyarság két lehetőség közül választott: elfogadja a romániai fennhatóságot, leteszi az esküt, és romániai magyarként (de román állampolgárként) boldogul tovább addigi lakóhelyén, vagy megtagadja a romániai fennhatóságot, a hűségeskü letételét, és Magyarországra költözik. 1918 és 1924 között az Országos Menekültügyi Hivatal kimutatása szerint mintegy kétszázezren repatriáltak. Az Erdélyből elvándorlók jelentős része a köztisztviselői és közalkalmazotti középosztályhoz tartozott. Egy részüknek – többnyire azoknak, akik megfelelő kapcsolatokkal rendelkeztek – sikerült elhelyezkedniük korábbi állásuknak megfelelő munkakörben. De a legtöbb erdélyi menekült hosszú időn keresztül a budapesti vagonlakások viszonylagos viszonyai között élt.

Választás elé kerültek az erdélyi magyar politikai elit tagjai is. Egy részük Magyarországra települt, és itt folytatta politikai tevékenységét. Ilyen volt például Bethlen István, Teleki Pál és ifj. Ugron Gábor. Mások viszont amellet döntöttek, hogy Erdélyben maradnak és a román állam keretei között folytatják életüket. Ebbe a csoportba tartozott többek között Bethlen György, Bernády György, Gyárfás Elemér, Jakabffy Elemér, Kós Károly és Ugron István.

1919 novemberében a román hatóságok által megszállt területeken or-

szággyűlési választásokat tartottak. Válaszul az erdélyi magyarság politikai passzivitásba vonult. A passzivitást azzal indokolták, hogy a Párizsban zajló békekonferencia területi változásokat hozhat, így meg kell várni annak eredményét. A passzivitás ellenére voltak olyan csoportok, amelyek indultak volna az 1919-es választásokon. Maurer Béla, a nagyszebeni *Új Világ* című lap szerkesztője levélben fordult valamennyi erdélyi magyar politikai személyiséghez, hogy meggyőzze őket a választásokon való részvétel szükségességéről. Javaslata udvarias visszautasításra talált. Maurert és csoportját ezután az erdélyi magyarság a román kormány bábjának tartotta. Hasonlóan passzív maradt az erdélyi magyarság az 1920. évi romániai választásokon is.

A trianoni békeszerződés aláírását követően Bernády György, Gyárfás Elemér, Kós Károly és többek röpiratai hatására kezdett kimozdulni az erdélyi magyarság a politikai passzivitásból. Az 1922-es országgyűlési választásokon már részt vettek, és ezzel sikerült kisserű képviselést biztosítani a román parlamentben. Bernády György első beszédében nyomatékosította, hogy az erdélyi magyarság békében kíván élni Romániában. 1922 decemberében pedig megalakult a romániai Országos Magyar Párt, amely 1938-as betiltásáig a romániai magyarság politikai érdekvédelmi szervezete volt. ♦

A szerző a Babeş-Bolyai Tudományegyetem társult oktatója (PhD)